

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ДІАЛЕКТИКА ЗВ'ЯЗКІВ

Н. Демчишак, В. Гриб

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: nazar_dem@ukr.net, lv22@ukr.net*

Запропоновано тлумачення поняття “інноваційний потенціал” на основі вивчення, узагальнення й систематизації існуючих наукових підходів. Сформульовано концептуальну візію проблем формування й нагромадження інноваційного потенціалу у сучасних умовах. Розкрито сутнісні характеристики і роль економіки знань як базису нової парадигми суспільного розвитку. Обґрунтовано пріоритети реалізації інноваційного потенціалу для забезпечення прогресу економіки України на підставі інтенсифікації використання інтелектуальних ресурсів.

Ключові слова: інноваційний потенціал, економіка знань, креативні індустрії, інтелектуальний потенціал, науково-дослідна сфера.

Розвиток креативних індустрій та економіки знань у провідних країнах світу зумовлює необхідність врахування таких тенденцій в умовах національної економіки. Водночас ефективно імплементувати передовий іноземний досвід у перспективі можливо лише у випадку максимальної реалізації інноваційного потенціалу і ділових одиниць, і регіонів та країни в цілому, враховуючи сучасні тренди реформування в Україні.

Різні аспекти проблематики концептуалізації й розвитку інноваційного потенціалу досліджено у працях В. Гейця, М. Денисенка, М. Диби, А. Дуки, С. Ілляшенка, В. Карпова, М. Крупки, О. Колодізева, А. Кузнєцової, О. Носової, С. Онишко, Ж. Поплавської, А. Пересади, Б. Пшика, Н. Прокопенко, В. Світличної. Водночас основи теорії інновацій та інституційні засади розвитку інноваційної діяльності розкрито у роботах відомих зарубіжних учених, зокрема Б. Лундвала, С. Меткальфа, Р. Нельсона, Д. Норта, Й. Шумпетера та ін.

Однак залишається невирішеним питання сучасного тлумачення інноваційного потенціалу та його розуміння власне в умовах структурних перебудов й трансформацій щодо зростаючої ролі креативної та знаннєвої складової у забезпеченні розвитку національної економіки.

Мета статті – концептуалізація інноваційного потенціалу в умовах розвитку економіки знань в Україні.

Формування передумов для широкого використання результатів науково-технічних розробок у провідних країнах світу стає ключовим чинником ефективності національних інноваційних систем. Відтак набуває вагомості акселерація процесів генерації знань в Україні як основи забезпечення високих темпів економічного зростання й використання інновацій з метою досягнення пріоритетів державної політики, зважаючи на виклики глобального фінансового середовища. Власне розбудова економіки знань, як “вищого” типу економіки, для якої характерне інформаційне суспільство (суспільство знань) в умовах сьогодення може бути підґрунтям для розвитку інших галузей й секторів в Україні, які ще не втратили конкурентний потенціал.

Економіку знань потрібно розглядати як базову складову інноваційної економіки, основою якої є продуктивні знання та якісна освіта, адже саме останні й створюють підґрунтя для зростання конкурентоспроможності країни на основі реалізації інноваційного потенціалу, результатом чого має бути комерціалізація, тобто виробництво конкретних інноваційних продуктів (товарів та послуг), чого майже не спостерігається в Україні. Необхідно звернути увагу також на позицію окремих науковців, що полягає у виокремленні економіки знань як типу економіки поряд із іншими (табл. 1).

Водночас суттєвою перевагою економіки знань є перманентне технологічне оновлення виробництва на основі використання «знанєвих» чинників у контексті забезпечення розширеного відтворення, виробництва товарів із вищою доданою вартістю, що особливо актуально для України, зокрема інтенсивне оновлення системи знань, модернізація змісту освіти в країні у контексті її розвитку на сучасних принципах якості надання освітніх послуг за стандартами провідних університетів світу. На наш погляд, у цьому контексті має особливе значення чітке концептуальне розуміння сутності й роль інноваційного потенціалу в умовах сучасних реалій розвитку бізнес-процесів та нових трендів у наданні освітніх послуг й поширення знань через соціальні мережі й онлайн-платформи, що розглянемо нижче.

Зауважимо, що формування інноваційного потенціалу розглядаємо крізь призму організації фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні, враховуючи існуючі взаємозв'язки й взаємозумовленість інноваційного потенціалу та функціонування системи фінансового регулювання [2]. Це пов'язано в т.ч. і з тим, що формування інноваційного потенціалу, на наш погляд, є однією із ключових цілей реалізації стратегії фінансового регулювання інноваційних процесів в Україні.

Отже, початково з'ясуємо сутність інноваційного потенціалу країни. Зазначимо, що згідно зі Законом України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні” інноваційний потенціал розглядають як сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку [6].

Таблиця 1

Типи економік: сутнісні характеристики та відмінності

Тип економіки	Сутнісні характеристики	Відмінності
Традиційна економіка	Економічні проблеми у суспільстві вирішуються на основі традиційних патріархальних, напівфеодалних зв'язків між людьми; звичаї визначають використання обмежених природних ресурсів; технічний прогрес та впровадження новачій дуже обмежені	Основними ресурсами є земля (сировина) й енергія, які в міру їх використання вичерпуються; основний спосіб виробництва – видобуток й переробка; трудомісткі й капіталомісткі технології переважають
Інформаційна економіка	Високий рівень залежності від інформації та її якості; широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бізнес-практиці; зростання значення ІТ-індустрії для національної економіки; збільшення інформаційної складової у собівартості вироблених продуктів	Компютеризація та автоматизація бізнес-процесів; збільшення обсягів та прискорення обробки й передачі бізнес-інформації
Інноваційна економіка	Найвищу частку у структурі інноваційної займають проривні ідеї (інновації); стабільне зростання частки наукомісткого сектору виробництва, зокрема у доданих вартості; зниження енерго- й матеріаломісткості виробництва за рахунок інновацій; спрямованість на досягнення технологічної конкурентоспроможності	Результативний інноваційний процес; розвиток на основі освоєння досконаліших технологій; розширення й оновлення досконаліших технологій; розширення й оновлення номенклатури виробництва; залучення в обіг нових ресурсів
Нова економіка	Феномен "високотехнологічних компаній"; глобальний кластер економіки, що виробляє програмне забезпечення або постачає технології для інших напрямів; створення нових моделей господарювання з підвищеною продуктивністю	Ядром нового типу економіки є перетворення інформаційних продуктів і послуг в об'єкти виробництва й споживання
Економіка знань	Створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення зростання й конкурентоспроможності; усі сфери матеріального й нематеріального виробництва, виробничі й соціальні відносини розвиваються на основі динамічного нагромадження й оновлення знань	У структурі виробництва зростає вага високотехнологічного сектору; у складі виробленої продукції зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової; змінюється характер на користь творчої й інтелектуальної

Джерело: складено на основі [8].

Ілляшенко С. під інноваційним потенціалом розуміє єдність і взаємодію наукового, освітнього, управлінського і модернізованої частки технічного потенціалу. Інноваційний потенціал він визначив як частину економічного потенціалу, що забезпечує розвиток науки і техніки та впровадження їхніх досягнень в економіку, забезпечуючи цим її зростання [7, с. 179].

Інноваційний потенціал, на думку О. Носової, – це сукупність наявних у країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання та ефективний механізм комерціалізації останніх [5, с. 512]. Натомість В. Карпов розглядає інноваційний потенціал як сукупність ресурсів для розвитку знань про природу і суспільство та для їх матеріалізації у вигляді технологій, продукції, послуг, форм і методів організації та управління суспільним виробництвом [3, с. 8]. Д. Кокурін зазначив, що “інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, які можуть бути приведені в дію для досягнення цілей економічних суб’єктів” [4, с. 111].

В економічній літературі розглядають також поняття “інвестиційний потенціал”, при чому наявні різні підходи до його тлумачення та визначення співвідношення з інноваційним потенціалом [9]. Залежно від специфіки поглядів, часто останній вважають складовою інвестиційного потенціалу, а інколи – навпаки, водночас окремі наукові позиції зводяться до необхідності розглядати обидва поняття порізно. На наш погляд, інвестиційний та інноваційний потенціал як поняття, з огляду на їхню специфіку, незважаючи на тісний зв’язок та взаємообумовленість, необхідно досліджувати окремо.

Відтак, вважаємо за доцільне запропонувати концептуальне тлумачення інноваційного потенціалу, враховуючи діалектику його зв’язків із розвитком економіки знань в Україні, а саме: інноваційний потенціал – це сукупність фінансових, інституційних та інших можливостей країни, рівень реалізації яких обумовлює здатність забезпечувати позитивну динаміку інноваційної діяльності та стимулювати її у довготерміновій перспективі з урахуванням інтенсифікації інноваційних процесів та зростання конкуренції в умовах фінансової глобалізації.

Водночас у дещо вужчому розумінні інноваційний потенціал – це сукупність різних видів ресурсів, які потенційно впливають на здатність усіх ланок економіки держави виготовляти наукомістку, високотехнологічну продукцію, що відповідає світовим стандартам та загалом дає змогу сформувати підґрунтя для розвитку на основі креативно-знаннєвої його складової.

Також важливим аспектом у вивченні інноваційного потенціалу є дослідження його структури. Реалізація інноваційного потенціалу, вважається, можлива тільки завдяки цілісному комплексу дій, зокрема через фінансове забезпечення та рівень податкового навантаження, науково-технологічний, маркетинговий, інформаційний, інтелектуальний, екологічний, а також інвестиційний потенціали (рис. 1).

При цьому зауважимо, що наявний беззаперечний взаємообумовлений зв’язок між побудовою інноваційної моделі соціально-економічного розвитку та існуючим інноваційним потенціалом в країні, адже сталість такого розвитку неможлива в

умовах дефіциту відповідних можливостей інноваційного характеру в межах національної економіки.

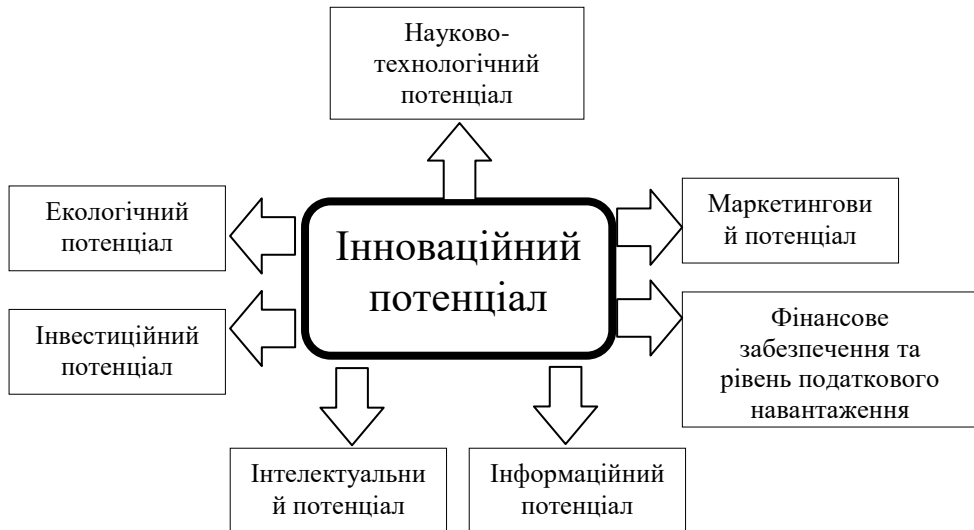

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу [1]

Тому формування інноваційного потенціалу, рівень використання якого в Україні надзвичайно низький, перебуває у тісній залежності від ефективності діючої системи як прямого, так і непрямого оподаткування. Водночас в умовах фінансової нестабільності саме непрямі податки постають одним із основних джерел наповнення бюджету. Тому, зважаючи на перспективи євроінтеграції, в Україні необхідно працювати над подальшим удосконаленням та гармонізацією системи оподаткування, у тому числі з метою формування інноваційного потенціалу вітчизняної економіки.

На наш погляд, доцільно розглядати інноваційний потенціал, виділивши ключові його складові – ресурсну та інституційну. Ці елементи співіснують, взаємодіють і сприяють формуванню інноваційного потенціалу як певних суб'єктів, так і країни загалом.

Ресурсна складова охоплює кожен вид ресурсів окремо та пов'язана із рівнем його застосування в інноваційному процесі. Розширення інноваційної діяльності уможливує збільшення ефективності використання ресурсів, а, отже, й реалізації сформованого інноваційного потенціалу країни. Основною ознакою структуризації ресурсних елементів є функції, які вони виконують в інноваційному процесі. На нашу думку, їх можна виділити у такі підскладові: фінансові, матеріально-технічні, інформаційні та підприємницькі. При цьому якісний інноваційний продукт сприяє покращенню показників інноваційного потенціалу економіки. Відтак він впливає на

ресурсну складову, оскільки містить потенційно нові можливості для розвитку, а отже, здатний вивести на якісно вищий рівень економіку країни, в тому числі на основі сформованої системи надання якісних послуг в освітній сфері.

Інституційна складова інноваційного потенціалу відіграє важливу роль, адже впливає на функціонування й ефективність інших елементів. Вона охоплює низку суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема:

- науково-дослідні інститути, що забезпечують фундаментальні й прикладні дослідження, розроблення нових технологій;
- ділові одиниці, які безпосередньо реалізують нові продукти в умовах реальної економіки;
- інституційні інвестори (венчурні фонди зокрема).

Відтак, ми вважаємо, що ця складова відображає зв'язок підприємств з наукою, яка, своєю чергою, є рушієм розвитку виробничої сфери, адже формує інноваційні ідеї. Також вищезгадані суб'єкти взаємодіють зі споживчим ринком, який власне і є основним оцінювачем готового продукту, а також залежать від методів організації управління інноваційними процесами в державі.

В Україні існує достатньо розвинена, однак де-факто малоефективна інноваційна інфраструктура, яка охоплює різні інноваційні центри, науково-дослідні інститути, інноваційні бізнес-інкубатори, трансфер технологій, наукові парки, які б мали сприяти розвитку інноваційного потенціалу держави. Найдієвішими з існуючих були спеціальні (вільні) економічні зони, але після певних змін у законодавстві 2005 року, які передбачили позбавлення податкових пільг, їхня активність знизилася. На нашу думку, цей крок з боку держави був стратегічною помилкою з огляду на необхідність стимулювання економічного зростання та розвитку країни на інноваційних засадах.

Проте ми вважаємо, що зараз українська економіка володіє певним інноваційним потенціалом, значна частка якого зумовлена існуючими сьогодні стартовими позиціями. Для відновлення економічного зростання в Україні необхідне його стимулювання на основі побудови інноваційної моделі, інтеграції інноваційного потенціалу з іншими складовими економічного потенціалу та відповідному впровадженні інноваційних технологій у всі сфери соціуму.

Водночас важливим аспектом є прийняття нормативно-правових актів на рівні держави і на рівні органів місцевого самоврядування, які б формували певні концептуальні цілі й вектори реалізації інноваційного потенціалу України крізь призму стимулювання розвитку економіки знань, що уже є загальносвітовим трендом.

При цьому ключовими пріоритетами, які мали б бути імplementовані, вважаємо наступні:

- 1) передбачення бюджетно-податкового й іншого інструментарію для стимулювання формування інноваційного потенціалу у контексті розвитку його ресурсної та інституційної складової;
- 2) обґрунтування інституційно-організаційних механізмів для підвищення ефективності використання, оскільки інноваційний потенціал може бути

сформований, однак при цьому залишатися невикористаним чи використовуватися недостатньо;

3) продовження формування системи надання якісної освіти, стимулом чого є активне функціонування починаючи із 2019 р. Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО);

4) захист інтелектуальної власності й розроблення механізмів для стимулювання працівників ІТ-сфери патентувати власні розробки й винаходи саме в Україні, а не закордоном;

5) збалансованість у процесі технологічного оновлення вітчизняних галузей виробництва й конкурентоздатних секторів економіки в частині забезпечення їхнього розвитку на базі використання потенціалу власних конструкторських бюро тощо з одночасним залученням іноземних технологій (у порядку їхнього трансферу тощо), особливо таких, що не можуть бути створені в Україні, однак стратегічно необхідні;

6) забезпечення поширення знань, зокрема на безоплатні основі, а також із застосування тренінгів, соціальних мереж та онлайн-платформ (прикладом успіху у цьому є використання створеної у 2014 р. платформи масових відкритих онлайн-курсів Prometheus – першого й найбільшого проекту безкоштовної освіти в Україні, що є зразком інновацій у галузі).

Водночас стратегічно над розвитком інноваційного потенціалу треба працювати на трьох рівнях, які в цілому тісно взаємозв'язані:

- макрорівні;
- мезорівні (галузевому й регіональному);
- мікрорівні (у цьому випадку можна говорити про потенціал інноваційної діяльності підприємств, оскільки на даному рівні, на відміну від двох інших, відсутня інституційна складова, тобто залишається лише ресурсна).

У той же час враховуючи децентралізаційні процеси й підготовку конституційної імплементації адміністративно-територіальної реформи у 2019-2020 рр. в частині подальшого розвитку ОТГ зростає важливість позиції керівників таких громад та їх розуміння ролі знань й інновацій. Адже фінансові ресурси ОТГ на основі відповідних рішень тощо можуть спрямовуватись на локальну підтримку інноваторів, науковців й креативного бізнесу у межах таких ОТГ в Україні.

Проаналізована діалектика зв'язків між інноваційним потенціалом та розвитком економіки знань дає змогу стверджувати про їх беззаперечність та всезростаючу вагомість. При цьому стратегічно важливими передумовами для формування такого потенціалу є стримування відтоку науковців та працівників ІТ-індустрії України й збереження інтелектуального капіталу.

Концептуально важливими пріоритетами забезпечення реалізації інноваційного потенціалу крізь призму сучасних тенденцій розвитку економіки знань є: інституційно-організаційна підтримка з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, використання фінансового потенціалу ОТГ та його спрямування у відповідних цілях, а також продовження євро інтеграції на основі балансу між трансфером потрібних технологій та використанням ресурсів провідних закладів вищої освіти України й наукових установ.

Перспективами для подальших наукових розвідок є аналіз потенціалу масового використання онлайн-платформ в Україні для поширення знань й набуття дефіцитних професійних компетенцій працівниками.

Список використаної літератури

1. Валігура В. Інвестиційно-інноваційна спрямованість справляння непрямих податків в Україні / В. Валігура // Світ фінансів. – 2011. – № 1. – С. 145–148.
2. Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні : монографія / Н. Б. Демчишак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 494 с.
3. Інноваційний потенціал України та країн ЄС (порівняльний аналіз) / В. І. Карпов та ін. – К. : УкрІНТЕІ, НДІ статистики, 2002. – 42 с.
4. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М., 2001. – 575 с.
5. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. О. В. Носової. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 512 с.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 3715-VI від 08.09.2011 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
7. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія / за ред. С. М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2005. – 582 с.
8. Світлична В. Л. Теоретичний базис нової парадигми суспільства – економіки знань // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 3(19). – С. 184-193.
9. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / [М. І. Крупка, Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак, М. І. Кульчицький]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 404 с.

References

1. Valihura, V. (2011). Investytsiino-innovatsiina spryamovanist spravliannia nepriamykh podatktiv v Ukraini [Investment-innovation orientation of contingency tax trust in Ukraine]. *Svit finansiv – World of finance*, 1, 145–148 [in Ukrainian].
2. Demchyshak, N. B. (2016). *Finansove rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : monohrafiia* [Financial regulation of innovation activity in Ukraine: monography]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Karpov, V. I., & others (2002). *Innovatsiinyi potentsial Ukrainy ta krain EU (porivnialnyi analiz)* [Innovative potential of Ukraine and EU countries (comparative analysis)]. Kyiv : UkrINTEI, NDI statystyky [in Ukrainian].
4. Kokurn, D. Y. (2001). *Ynnovatsyonnaia deiatelnost* [Innovation activity]. Moscow [in Russian].
5. Nosova, O. V. (2013). *Natsionalna ekonomika : navch. posibnyk* [National economy: study manual]. Kyiv : Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy [On priority areas of innovation activity in Ukraine: Law of Ukraine] № 3715-VI, 08.09.2011.

- zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> [in Ukrainian].
7. Illiashenko, S. M. (2005). *Problemy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv u tranzytivnii ekonomitsi: monohrafiia* [Problems of managing innovative development of enterprises in a transitive economy: a monograph]. Sumy : Universytetska knyha [in Ukrainian].
 8. Svitlychna, V. L. (2015). Teoretychnyi bazys novoi paradyhmy suspilstva – ekonomiky znan [Theoretical basis of the new paradigm of society - knowledge economy]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: realities of time*, 3(19), 184-193 [in Ukrainian].
 9. Krupka, M. I., & Vankovych, D. V., & Demchyshak, N. B., & Kulchytskyi, M. I. (2011). *Formuvannia finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy : monohrafiia* [Formation of financial potential of investment activity in Ukrainian economy: monograph]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 16.09.2019

Прийнята до друку 23.10.2019

INNOVATION POTENTIAL IN THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY IN UKRAINE: CONCEPTUALIZATION AND DIALECTICS OF COMMUNICATIONS

N. Demchyshak, V. Hryb

*Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: nazar_dem@ukr.net, lv22@ukr.net*

In the article an explanation of the concept of "innovation potential" based on careful study, generalization and systematization of existing scientific approaches is offered. Innovation potential is a set of financial, institutional and other opportunities of the country, the level of realization of which determines the ability to provide positive dynamics of innovative activity and stimulate it in the long term taking into account the intensification of innovation processes and increasing competition in the conditions of financial globalization. The conceptual vision of problems of formation and accumulation of innovative potential in modern conditions is formulated. The essential characteristics and role of the knowledge economy as a basis of a new paradigm of social development are revealed. The knowledge economy should be considered as a component of an innovative economy, based on productive knowledge and quality education. Priorities of realization of innovative potential for maintenance of progress of economy of Ukraine on the basis of intensification of intellectual resources use are substantiated. At the same time, it is important to apply effective fiscal and other instruments to stimulate the formation of innovative potential in the context

of the development of its resource and institutional component. Emphasis is placed on the need to protect intellectual property and develop mechanisms to encourage IT-professionals to patent their own developments and inventions in Ukraine. The importance of continuing the formation of a quality education system has been proved, which should be stimulated by the active functioning of the National Agency for Higher Education Quality Assurance.

Key words: innovation potential, knowledge economy, creative industries, intellectual potential, research sphere.